

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE ÇEKİTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

 EMRE SARAL*

 10.53718/gttad.1003861

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde çarpışan Osmanlı birliklerine yardım etmek üzere 1915 yılının Kasım ayı ortasından itibaren iki bataryadan oluşan Avusturya-Macaristan topçu birlikleri Türkiye'ye gelmişlerdir. Avusturya kamuoyu bu iş birliğinin ayrıntılarını yapımcı ve yönetmen Kont Alexander “Sascha” Kolowrat tarafından çekilen bir film aracılığıyla öğrenmiştir. Kolowrat, 1915 yılının sonunda Çanakkale Cephesi'ne gelerek filmini çekmiş ve bu filmi 1916 yılının Mart ayında Viyana'da düzenlenen birkaç konferansta sunmuştur. “İtilaf'ın Gelibolu'daki Son Günleri” adını taşıyan bu filmde topçu bataryalarının faaliyetleri, topların cepheye sevki, müttefik Avusturya-Macaristan ve Osmanlı askerlerinin iş birliği gibi sahneler yer verilmiştir. Film, Avusturyalı bir yapımcının Çanakkale Cephesi'nde çektiği ilk ve tek film olma özelliğini taşımaktadır. Filme ait bazı sahneler 2020 yılında TRT 2 televizyonunda yayınlanan “Tarihin Ruhu” isimli belgeselin 63. ve 64. bölümlerinde aynı cephede çekilen başka filmlerden sahnelerle beraber gösterilmiştir. Ne var ki, eldeki bilgilerin yetersizliğinden ötürü belgeseldeki bu sahnelerin hangi filmden alındığı tam olarak belirtilmemiştir. Dönemin Avusturya gazetelerinde çıkan haberler, filme ilişkin detaylı tasvirler ve çizimler, belgeselde kullanılan görüntülerin bir kısmının Kolowrat tarafından çekildiğini ispatlamaktadır. Kont Kolowrat'ın filmi, Çanakkale cephesinden Aralık 1915-Ocak 1916 itibarıyla canlı görüntü göstermesi ve bu görüntülerin günümüze ulaşması açısından önemlidir.

Asil bir aileye mensup Alexander Kolowrat 1886-1927 yılları arasında yaşamıştır ve Avusturya sinema sektörünün kurucusu olarak bilinmektedir. Sinemanın yanı sıra otomobil ve uçaklara ilgi duymuş; hız sporlarının Avusturya'da yaygınlaşması için çaba göstermiştir. Avusturya-Macaristan Ordusu'nda üstteğmen olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşı boyunca farklı cepheleri ziyaret ederek propaganda filmleri çekmiş; bu filmleri oynattığı konferanslarla kamuoyunun ilgisini çekmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın taraf devletleri, savaş sırasında hem kendi toplumlarını motive etmek hem de düşmanlarının moralini bozmak amacıyla çeşitli propaganda araçlarına başvurmuşlardır. Bu araçlardan biri de sinemadır. Kolowrat'ın filmi, yabancı topraklarda çarpışan Avusturya-Macaristan askerlerinin fedakârlıklarını, özellikle topçu bataryalarının kudretini göstermesi ve onların kahramanca çabalarının boşuna olmadığını ortaya koyması bakımından Avusturya kamuoyuna yönelik propaganda içermektedir. Yine, Avusturya kamuoyuna sempatik bir Türk imajı çizmek amacıyla filmde Türk müttefikler lehine de propaganda mevcuttur. Bu bakımdan Kolowrat'ın çektiği film ve verdiği halka açık dört konferans oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Bu makale, Avusturya film sanayisinin kurucusu Kolowrat'ın hayatı ve faaliyetleriyle Çanakkale'de çektiği filmin ve konferansların içeriğinin yanı sıra, sinemanın bir propaganda aracı olarak kullanımına da değinmektedir. Osmanlı Devleti'nin müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan'da sinema daha savaşın öncesinde bir propaganda unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştı. Sinemanın önemini savaş sırasında kavrayan Osmanlı yetkilileri ise müttefiklerinin desteğiyle bu konuda teknik donanım almak ve uzman yetiştirmek istemelerine rağmen bunda başarılı olamamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kolowrat, Sascha Film, Avusturya-Macaristan, Çanakkale Cephesi, Birinci Dünya Savaşı'nda Sinema.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, TÜRKİYE, E-Posta: saral@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0281-203X

**AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLİPOLİ (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”**

**COUNT ALEXANDER KOLOWRAT, AN AUSTRIAN FILMMAKER AND HIS PROPAGANDA
FILM ON THE GALLİPOLİ FRONT: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF GALLİPOLİ
(THE LAST DAYS OF THE ENTENTE IN GALLİPOLİ)”**

ABSTRACT

The Austro-Hungarian artillery, which consisted of two batteries, arrived in Turkey during mid-November 1915 in order to assist the Ottoman troops that were fighting on the Gallipoli front in World War I. The Austrian public learned about the details of this collaboration through a film shot by Count Alexander “Sascha” Kolowrat, an Austrian film-maker and director. Kolowrat came to the Gallipoli front and shot the film at the end of 1915 and presented his film at various conferences held in Vienna in March 1916. Scenes such as activities and transportation of the artillery batteries and collaboration between the ally Austro-Hungarian and Ottoman soldiers are covered in the film entitled “The Last Days of the Entente in Gallipoli”. The film is unique in that it is the first and only film shot by an Austran filmmaker on the Gallipoli front. Some scenes from the film were broadcast in the 63rd and 64th episodes of a documentary entitled “Tarihin Ruhü” on Turkish TRT 2 channel together with other scenes from different films shot on the same front. Nevertheless, due to insufficient information at hand, it could not be found out from which film these scenes were taken. News and detailed relevant illustrations from the Austrian newspaper and magazines of the period prove that Kolowrat originally shot some of the referred scenes used in the documentary. Kolowrat’s film is highly significant in that it shows motion pictures from the period December 1915-January 1916, which have reached today.

Alexander Kolowrat, a member of a noble family, lived between 1886 and 1927 and is known as the founder of the Austrian film industry. Apart from cinema, he had keen interest on cars and aeroplanes and made effort for expanding speed races in Austria as well. He joined the Austro-Hungarian army as First Lieutenant in World War I and shot propaganda films from different fronts and attracted general public attention through his conferences in which he presented those films.

Belligerents of the World War I used various propaganda tools in order to motivate their own people and to demoralize their enemies. One of these propaganda tools is cinema. Kolowrat’s film has strong propaganda implications aimed at the Austrian public in that it shows and highlights the devotion of Austro-Hungarian soldiers fighting on foreign lands, particularly the power of artillery batteries and that their heroic efforts are not futile. Moreover; it contains propaganda in favour of their Turkish allies in order to create a sympathetic image in the eye of the Austrian public. Hence, Kolowrat’s film and his four public conferences is crucially functional.

Apart from Kolowrat’s life and activities as well as his referred film and conferences, this article also touches on the use of cinema as a propaganda tool. Cinema had already been used as propaganda tool in Germany and Austria-Hungary even before the breakout of the war. The Ottoman officials, who later figured out the importance of cinema as a propaganda tool during the war sought technical assistance and training experts through the support of its allies but they failed, which is one of the other focus points of this article.

Keywords: Kolowrat, Sascha Film, Austria-Hungary, Gallipoli front, cinema in the World War I.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi’nde zor koşullar altında mücadele eden Osmanlı birliklerine takviye yapmak üzere 1915 yılının Kasım ayı ortasından itibaren 1,195 kişiden oluşan iki Avusturya-Macaristan topçu bataryası (9 Numaralı 24 cm’lik Motorlu Havan Bataryası (K.u.K. 24 cm. Motormörser - Batterie Nr. 9), Kumandanı Yüzbaşı Barber ve 36 Numaralı 15 cm’lik Obüs Bataryası, (K.u.K. Haubitzer Batterie Nr.36), Kumandanı Yüzbaşı Manouschek) Gelibolu Yarımadası’na gelerek yarımada’nın Arıburnu ve Seddülbahir’in karşısındaki Soğanlıdere mevkiğinde mevzilendirilmişlerdir.¹ Mevzilendirilmelerinin ardından etkili topçu ateşinin desteğiyle İngilizleri durdurmayı başaran Osmanlı birlikleri, işgal güçlerinin 1916 yılının Ocak ayı ortasında geri çekilmelerini sağlamışlardır. Avusturya kamuoyu gelişmelerden aynı yılına ait Avusturya yapımı “*Die letzten Tage der Entente auf Gallipoli (İtilaf’ın Gelibolu’daki Son Günleri)*” isimli eser aracılığıyla haberdar olmuştur. Avusturyalı film yapımcısı Kont Alexander “Sascha” Kolowrat tarafından çekilen bu film, Çanakkale Cephesi’ndeki gelişmeleri aktarma ve cephede savaşan Avusturya-Macaristan askerlerinin durumları üzerinden iç kamuoyuna yönelik propaganda yapma amacı taşımaktadır. Kont Kolowrat, topçular başta olmak

¹ Peter Jung, Darko Pavlovic, *Austro-Hungarian Forces in World War I (1914-1916)*, Osprey Publishing Ltd., UK 2003, s. 42; Emre Saral, “The Role of Austro-Hungarian Artillery on the Ottoman Fronts in World War I”, *Between Empires – Beyond Borders The Late Ottoman Empire and the Early Republican Era Through the Lens of the Köpe Family*, ed. Gábor Fodor Hungarian Academy of Sciences Research Center for Humanities, Budapest 2020, s. 93-95; “Aus den Kampffahren des Ottomanischen Reiches. Neue Bücher.”, *Österreichische Wehrzeitung*, 20 Nisan 1928, s. 2.

üzere, cephedeki ulaştırma, sağlık, mutfak gibi destek hizmetlerinde bulunan Avusturya-Macaristan askerlerinin faaliyetlerine de yer verdiği filmini çekmek üzere 1915 yılının sonunda Gelibolu'ya gelmiştir. Filmin gösterimi, 1916 yılının Mart ve Nisan aylarında Viyana ve Berlin'de yapımcısının sunumuyla gerçekleştirilmiştir. Film, Avusturyalı bir yapımcının Çanakkale Cephesi'nde çektiği ilk ve tek film olma özelliğini taşımaktadır.² Viyana'da bulunan *Film Archiv Austria (Avusturya Film Arşivi)* envanterinde [*Sascha-Kriegswochenschau zur Rückeroberung Gallipolis durch die Mittelmächte*], 1916 ismiyle bir film mevcuttur. Sadece *Sascha-Film-Birinci Dünya Savaşı'ndan Haftalık Görünüm* fragmanı ile başlayan filmin orijinal başlığı bulunmamaktadır.³

Bu filmde yer alan sahnelerin bir kısmı, 25 Ağustos 2020 ve 11 Eylül 2020 tarihlerinde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Televizyonu 2. Kanalında (TRT 2) ilk gösterimleri yapılan ve yapımcılığını Saadet Özen'in, yönetmenliğini ise Atalay Taşdiken'in üstlendikleri 2020 yapımı *Tarihin Ruhü* isimli belgeselin 63. ve 64. bölümlerinde kullanılmıştır.⁴ İzleyicilere belgeselde kullanılan ve TRT Arşivi'nde yer aldığı ifade edilen filmin Çanakkale Cephesi'nden farklı sahneleri içeren yaklaşık 25 dakikalık görüntülerden oluştuğu bilgisi verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında cepheden çekilen görüntülerin ve fotoğrafların sonraki dönemlerde çekilen belgeseller hazırlanırken ya kesilmiş olmaları ya da harap edilmeleri dönem filmlerini araştıran araştırmacıların karşılaştıkları temel bir sorundur. Bunu bir yapbozun parçalarını birleştirmeye benzeten van Dopperen ve Graham, kameramanların cephelede filme aldıklarını günümüzde eksiksiz bir halde seyretme olanağının pek nadir olduğu tespitinde bulunmaktadırlar.⁵ Çalışmanın hareket noktası olan bu belgesel yapım da araştırmacıların bu tespitini bir bakıma doğrular niteliktedir. Yapımcılar, söz konusu filmin konu bütünlüğünün olmadığını ve ham görüntülerin montajlanmaksızın yerleştirildiğini ifade etmişler; bununla beraber ellerindeki malzemeyi tamamlayıcı yazılı ve görsel bilginin de yetersizliğinden ötürü belgeselde yer alan görüntüler hakkında tam ve kesin tespitlerde bulunmaktan kaçınmışlardır. Belgeselin metninde de vurgulandığı üzere:

"Arşivden çıkan malzeme bu haliyle baştan sona kadar izlenildiğinde belli bir yapısı, bir konu bütünlüğü olan belli bir haber filmine benzemiyor. Daha çok kurgusu yarım kalmış bir kolaj izlenimini veriyor. Ya da tam tersine, sahne numaralarının tekrar etmesine bakılırsa, birden fazla haber filmi birbirine karışmış olabilir. Sonuç olarak, sahne dizilişi oldukça düzensiz. Görüntüler ne kadar ilgi çekici olsa da, bir bütün olarak filmin ya da filmlerin akışı öyküsü, anlatısı kendini ele vermiyor. Bu durumda, ilk yapılması gereken üzerinde çalışacağımız bu görüntülü belgeyi kanıtlara dayanarak onarmayı denemek. Bu da sahneleri tutarlı, bütünlüklü bir akış, belki de akışla oluşturacak şekilde yeniden dizmek anlamına geliyor. Bugünden geriye bakarak ortaya çıkaracağımız film ya da filmlerin orijinal hallerine ne kadar yaklaştığımızı elbette bilemeyiz. Buna karşılık, görüntülerdeki mekânları, kişileri inceleyebiliriz. Görülenleri film dışı araçlarla, fotoğraflar ve yazılı belgelerle kıyaslayabiliriz. Bu çalışma o dönem sivrilmiş, belki sonra unutulmuş kimi olayları ve hâkim anlatıları bize hatırlatabilir."⁶

Belgeselde, ayrıca, cepheden çekilen görüntülerde ara yazıların dilinin Osmanlıca ve Fransızca olduğu; Fransızca levhalarda "Sascha-Film" logosunun yer aldığı; fakat Viyana merkezli bu şirketin logosunun Türkçe levhalarda bulunmadığı ifade edilmektedir.⁷ O dönemde cephele Alman kameraman Ulrich ve Darülmualim Fotoğraf Hocası Necati Bey'in cepheden film çeken isimler oldukları bilgisi izleyicilerle paylaşılmaktadır.⁸ Bu

² Cepheyi ziyaret eden Avusturya-Macaristanlı başka muhabir ve fotoğrafçılar da olmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin desteğiyle cepheye giden István Dobay, *Budapesti Hírlap, Új Idők ve A Társaság* isimli gazeteler için kaleme aldığı yazılarını *Törökök (Türkler)* isimli illüstrasyonlu bir eserde topladı bk. Yücel Namal – Sezgin Topal Mızrak, "I. Dünya Savaşı'na Ait Bir Eser: Törökök (Türkler)". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 23 (2017), s.1-44. Osmanlı arşiv kayıtlarında gazetecinin ismi Stephen Robay, uyuğu da Avusturyalı olarak geçmektedir. Bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu ve Selda Kaya Kılıç, "Çanakkale Savaşlarına Şahit Olan Yabancı ve Türk Gazeteciler", *On Beşinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri, "100'üncü Yıl Dönümünde Çanakkale Muharebeleri" 21-27 Mart 2015-İstanbul*, ATASE Yayinevi, Ankara 2017, s. 226. Cepheyi ziyaret eden diğer Avusturyalı ve Macar gazeteci-muhabirlerse Victor Spornoga, Siegfried Geyer, Béla Landauer'dir. Lajos Négyesi, "A Hungarian War Correspondent at the Dardanelles", *On Beşinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri*, s. 239-244. Gazeteci Jenő Heltai ise cepheye gitmeyip İstanbul'da kaldı. Kolowrat, cepheden hareketli görüntü çekmesi bakımından bu isimlerden ayrılır. Kolowrat'a cepheyleken eşlik eden başka bir Avusturyalı muhabir Georg Bittner ise Avusturya-Macaristan Ordusu Basın Bürosu için cepheden gözlemlediklerini aktarmak üzere Gelibolu'ya gelmiştir. Bkz. Emre Saral, "Avusturyalı Muhabir Georg Bittner'in Çanakkale Cephesi İzlenimleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 23 (2017), s. 133-163.

³ Filmin içeriği: 1) "Trichter einer österreichisch-ungarischen Mörser-Granate (Bir Avusturya-Macaristan Havanının ağzı/namlusu); 2) "Durch Volltreffer eines österreichisch-ungarischen Mörsers blosgelegte unterirdische Gänge (Avusturya-Macaristan havanın tam isabetiyle açığa çıkan yer altı koridorları)"; 3) "Vorderster türkischer Graben.(Türk siperinin önünde "; 4) "Türkischer und englischer Graben, die nur 6 Meter voneinander entfernt sind.(Birbirlerinden sadece 6 metre uzaklıktaki Türk ve İngiliz siperi)"; 5) "Von Türken gutbeschossene englische Schutzschilde (Türkler'den iyi saklanmış İngiliz siperi)"; 6) "Trotz des vorzüglichen Ausbaues ihrer Stellungen konnten die Engländer sich auf Gallipoli nicht halten (Mevzilerini iyi tahkim etmelerine rağmen İngilizler Gelibolu'da tutunamadılar)."

⁴Atalay Taşdiken (Yön.), *Tarihin Ruhü* 63. Bölüm, TRT, 2020, <https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-canakkale-cephesi-or-63-bolum-2598670> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2021); Atalay Taşdiken (Yön.), *Tarihin Ruhü* 64. Bölüm, TRT, 2020, <https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-canakkale-cephesini-ziyaret-or-64-bolum-2675704> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2021)

⁵ Ron van Dopperen-Cooper C. Graham, "Film flashes of the European front: The war diary of Albert K. Dawson, 1915-1916", *Film History*, C. 23, S. 1 (2011), s. 20.

⁶ Taşdiken, 03'58"-05'.30".

⁷ Taşdiken, 2'29".

⁸ Bununla ilgili olarak, "Birinci Dünya Savaşı sırasında Başkumandanlık Vekâleti, görsel propaganda yapmak amacıyla Çanakkale Savaşları'nın filme alınmasını planladı. 11-23 Temmuz 1915 tarihlerinde Çanakkale'ye gönderilecek Heyet-i Edebiye'nin yanında bir fotoğrafçı ve sinemacı bulunuyordu. Aynı günlerde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, cepheyi filme almak üzere Sigmund Weinberg ile anlaşmıştı... Ancak, Maarif Nezareti, şüpheli bulunduğu bu kişiler [Ermeni kardeşler] yerine bir Türk'ün gönderilmesini teklif etti. Buna

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF GALLIPOLI (İTİLAH'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

bilgiyle bağlantılı olarak şu yargıya da varılmaktadır: “Belgelerde bu kameramanlarla Sascha arasında bir bağlantıya rastlanmıyor. Sascha, onların filmlerini alıp işlemiş ya da başka birileriyle çalışmış olabilir. Sonuç olarak henüz keşfedilmemiş çok film olduğu kesin. Bu nedenle Mart 1916'da Viyana'da seyredilen Sascha etiketli Çanakkale filmlerinin bunlar olup olmadığını da bilmiyoruz.”⁹

Belgeselin sonunda, görüntülerin belirtilen tarihte film çekimi için Çanakkale'de bulunan Necati Bey tarafından çekildiği; filmin Viyana merkezli Sascha-Film şirketi tarafından seyre hazır hale getirildiği; diğer bir deyişle filmin uluslararası bir iş birliğiyle son şeklini aldığı sonucuna varılmıştır.¹⁰

Bu noktadan hareketle, bu çalışma, söz konusu belgeselde kullanılan görüntülerin bir kısmının Sascha isimli Avusturya menşeli şirketin sahibi Kont Kolowrat tarafından çekilen 1916 tarihli filme ait olduğunu dönemin Avusturya basınında çıkan haberlere ve yorumlara dayanarak ispat etmektedir.¹¹ Bu haberlerde filmde sahnelerin detaylı tasvirleri, fotoğrafları ve kara kalem illüstrasyonları da paylaşılmış; Kolowrat'ın gösterimlerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Öncelikle, Kont Kolowrat'ın hayatı ve Avusturya sineması için öneminden bahsedilecektir. Kolowrat'ın bu faaliyeti münferit bir eylem değildir; film Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti'nin girişimi ve Osmanlı Harbiye Nezareti'nin daveti sonucunda çekilmiştir. Bu da, çalışmada savaş sırasında Avusturya ve Osmanlı karar alıcı mercilerinin sinemanın bir propaganda aracı olarak kullanımına yönelik girişimlerinden de bahsedilmesini gerektirmektedir. Son olarak, filmde yer alan sahnelerin tasviri de yapılacaktır. Bu çalışma, kısaca, Odabaşı'nın da ifadesiyle bir “medya arkeolojisi” yürütme denemesidir.¹²

1. Kont Alexander Kolowrat'a Dair

Avusturya sinemasının sanayileşmesinin öncüsü Kont Alexander “Sascha” Kolowrat - Krakowsky isimli asilzadedir. Walter, kendisinin Avusturya sineması için önemini Almanca bir kelime oyunuyla açıklamıştır: “Avusturya film sanatına iki “Graf” damgasını vurdu: Birisi “fotoğraf” diğeri ise Graf (Kont) Kolowrat.”¹³ İsmi kısıltılmış halini kendi şirketine vererek kurduğu “Sascha-Film”in bünyesinde, yapımcılığını üstlendiği senaryolu filmlerin yanı sıra pek çok belgesel, spor, tabiat ve propaganda filmi çekmiştir. Çeşitli fotoğraf çekme teknikleri geliştirerek birçok ünlü Avusturyalı fotoğraf sanatçısına örnek olmuştur.¹⁴

Ünlü Avusturya-Macaristan ordusu generallerinden Kont Leopold von Kolowrat-Krakowsky'nin yeğeni olan Kolowrat'ın annesi, Amerikalı bir “sigara kralı”nın kızıydı; bir erkek ve bir kızkardeşi vardı.¹⁵ 1886 yılında ABD'de dünyaya gelmiştir. Liseyi Viyana'da bitiren Kolowrat, otomobillere ve havacılığa meraklıydı. Babasının başkanı olduğu Avusturya Otomobil Kulübü'nün etkin bir üyesiydi. Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa'da pek çok motor, otomobil ve sürat yarışlarına katılarak dereceler elde etmiştir. Altı ay süren otomobil turlarına katılarak bu turları tamamlamıştır.¹⁶ Bisiklet ve motosiklet sporlarının Avusturya'daki gelişimi için çalışmalar yürütmüş; bunların artistik bir sanat olarak kabul görmesini sağlamıştır. 1910 yılında aldığı bröveyle Avusturya'nın 14 lisans numaralı pilotu olmuştur. Avusturya'nın ilk baloncuları Meier ve Warchalowsky ile beraber uçmuştur.¹⁷

Avusturya sinematografisinin seçkin bir uzmanı olarak kabul edilen Kont Kolowrat, sinema konularını uzun yıllar yoğun bir şekilde ele almış ve sinematografinin henüz emekleme döneminde sektörün sorunlarını çözmek için çalışmıştır. Kendisinin sinema serüveni 1909 yılında Paris'te ünlü Fransız film sanayicisi ve yapımcısı Charles Pathé ile tanışması ve kendisinden sinemacılık sanatını öğrenmesiyle başlamıştır. 19 Mart

karşılık, Harbiye Nezareti, Weinberg ile yapılan sözleşmenin iptal edilemeyeceğini, teknik eleman olarak Alman vatandaşı Makis Herdel ile sakıncası olmayan Arakısyan Efendi'nin cepheye gönderileceğini bildirdi. I. Dünya Savaşı cephelerini filme almak için ikinci bir girişim daha yapıldı. Harbiye Nezareti, masrafları Maarif Nezareti'nce karşılanmak üzere fotoğraf muallimi Necati Bey'i 3. Ordu bölgesine, yani Kafkas Cephesi'ne göndermek istedi. Maarif Nezareti, pahalı olacağı gerekçesiyle Necati Bey'i Kafkas Cephesi'ne değil, öğrencilere askerî başarıları göstermek üzere 1915 Eylülü'nde Çanakkale'ye gönderdi. Hatta ordu, savaş bitene kadar Necati Bey'in cephede kalmasını istedi. Boş film sorununu çözmek için Avrupa'dan film getirildi. Maarif Nezareti'nin isteksiz davranmasına rağmen Necati Bey, 1000 kuruş ödenek ile Gelibolu'ya film çekmek üzere üç defa gönderildi. Necati Bey, bu gidişlerinde savaş sahasında yirmi bir film çekti. Çekilen filmler İstanbul'a gönderildi. Burada filmlerin negatiften pozitif aktarılması işini Amerikalı Wilson yaptı. Bu filmlerin öğrencilere gösterilip gösterilmediği hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır...[Alman ordusunun film çekmek üzere Türkiye'ye gönderdiği subaylardan] S. A. Ulrich, Kasım ayı sonlarında Çanakkale'ye geldi. Alman subay, ordunun bütün faaliyetlerini gösteren kırk sekiz kadar film çekti.” bk. Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 33-34.

⁹ Taşdiken, 19'50"-21'00”.

¹⁰ Taşdiken, 64. Bölüm, 23'16"-23'33”.

¹¹ Dönemin Avusturya gazetelerinin elektronik suretlerine “Avusturya Millî Kütüphanesi Tarihî Gazeteler ve Mecmualar (Österreichische Nationalbibliothek ANNO Historische Zeitungen und Zeitschriften)” Elektronik Koleksiyonu <https://anno.onb.ac.at/> üzerinden erişilmiştir.

¹² İ. Arda Odabaşı, *Millî Sinema – Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 12.

¹³ Walter Fritz, *Kino in Österreich, Der Stummfilm 1896-1930*, Österreichischer Bundesverlag, Wien 1981, s. 30.

¹⁴ bkz. Ek 1.

¹⁵ Annesi Barones Nadina von Hupmann-Valbella, erkek kardeşi Kont Heinrich Kolowrat, kız kardeşi ise Kontes Berta Colloredo-Mansfield'dır bkz. *Wiener Salonblatt*, 11 Aralık 1927, s. 8.

¹⁶ “Alexander Graf Kolowrat”, *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 15 Aralık 1927, s. 54.

¹⁷ *Österreichisches Biographisches Lexikon, 1815-1950*, Verlag Hermann Böhlau Nachf., Graz-Köln 1966, s. 95-96.

1910 tarihinde babasının ölümü üzerine kendisine miras kalan Pfraumberg (Frauenberg)'teki¹⁸ aile mülkünde aynı yıl Josef Zeitlinger'in teknik müdürlüğünde yabancı uzmanlar getirterek *Sascha Film Labaratuvarı*'ni kurmuştur. Kont Kolowrat, ilk ayrıntılı çalışmasından bütün ve büyük bir şey yaratılabileceğini fark ederek şirketinin merkezini, o sırada büyük bir kayıt stüdyosunun kurulduğu Viyana'ya taşımıştır. Küçük bir açık hava sahnesi kurarak buranın işletmesini o dönemde komedi tiyatrosunda ilk büyük başarılarını yakalayan Max Pallenberg'e vermiştir. Aynı zamanda, bir de satış ofisi kurmuştur. Daha sonra bu şirketleri büyük bir zincir haline getirmiştir.¹⁹

19 Ocak 1912 tarihinde *Die Gewinnung des Erzes am steirischen Erzberg in Eisenerz (Steirisch-Eisenerz'teki Erzberg'te Cevher Madenciliği)* isimli ilk manzara filmini çekmiştir. 21 Mart 1912 tarihinde suya indirilen Avusturya-Macaristan donanmasına ait *SMS Tegetthoff* zırhlısının kızağa konulmasının haberini yapmıştır. Aynı yıl kendisinin de katıldığı Avusturya Alp Otomobil Turu'nu filme almıştır. 1914 yılına kadar güncel haber filmleriyle Dolomit Dağları, Garda Gölü, Dalmaçya Kıyıları ve Merano şehri gibi yerlerin manzara görüntülerini çekmiştir. Mısır, İspanya, Bulgaristan ve İsviçre konulu filmler çekmiştir. Mükemmel olarak adlandırılan bu doğa çekimleri büyük beğeni toplamış ve kısa sürede yurt dışındaki sinema salonlarında da gösterime girmiştir.²⁰ Oskar Berka, Emanuel Kabath ve ilerleyen yıllarda şöhretli bir kameraman ve rejisör olarak ünlenecek Karl Freund ile beraber çalışmıştır. Willy Riemer'in ifadesiyle 1913 yılında çektiği konulu film *Der Millionenonkel* ile sinemanın eğlence sektörünün vazgeçilmez bir parçası olacağı keşfetmiştir.²¹

1914 yılında orduya katılarak 13 No'lu Avusturya-Macaristan Ordusu Süvari (Dragoner) Alayı'nda ulaştırma sınıfında görev yapmış; Arnavutluk Seferi'ne katılmıştır. Savaş esnasında Avusturya ve müttefik memleketlerde saray mensuplarıyla aristokratlara, askerî erkâna ve kamuoyuna hitaben çektiği filmleri gösterdiği sunumlar düzenlemiştir. 28 Şubat 1915'te üsteğmen olmuştur. 1915 yılının sonunda Gelibolu'ya gelerek Çanakkale Cephesi'nden görüntüler içeren ve bu makalenin konusunu oluşturan filmini çekmiştir.²² Memleketine dönüşünün ardından Mart 1916'da içerisinde bu filmini gösterdiği konferanslar vermiştir. 31 Mart 1916 tarihinde sinematografi alanına yapmış olduğu katkılardan ötürü Schönbrunn Sarayı'nda düzenlenen bir törenle Kayser Franz Josef tarafından şövalye haçı nişanıyla taltif edilmiştir.²³ Çalışmaları "*Kont Kolowrat en büyük zorluklar altında her koşulda kahramanlığın resimlerini ve askerlerimizin hayatlarının doğru bir biçimde takdim edilmesini mümkün kıldı*" sözleriyle övgüye mazhar olmuştur.²⁴ Aynı yıl içerisinde, Avusturyalı rejisörlerin modern atölyelerin eksikliğine dikkat çekmeleri üzerine Almanya'ya giderek Düsseldorf'tan getirdiği malzemelerle Viyana'da Avusturya'nın ilk film stüdyosunu kurmuştur.²⁵ Bu yıl gerçekleştirdiği başka bir faaliyet de Alman film yapıcılığının öncüsü Meßter ile iş birliği yaparak *Sascha-Messter Filmfabrik* isimli şirketi kurmasıdır. Bu birlikteliğin amacı, Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin film dağıtım ağını genişletip, film ticaretinin Avrupa'daki sınırlarını büyütme idi.²⁶ Bu iş birliğinin sona ermesinin ardından, Kolowrat, yeniden *Sascha AG* isimli şirketle faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu şirket, beş farklı ülkedeki kardeş işletmeleriyle birlikte Orta Avrupa film sanayisinin dinamosu olmuştur. 1926 yılında şirketin Genel Direktörü Schnek'in istifası nedeniyle bizzat idareyi eline almıştır.²⁷ 1927 yılında şirketinin onuncu yıl dönümü münasebetiyle kendisi hakkında kaleme alınan bir yazıda Amerikan sinema sektörüne Avusturyalı filmleri tanıtma başarısı gösterdiğine vurgu yapılmıştır.²⁸

1923 yılında Rusin kökenli, soylu bir aileye mensup Kontes Sophie Troubetzkoi ile evlenmiştir. Çiftin çocukları olmamıştır. 4 Aralık 1927 tarihinde akşam saat 6 buçukta bir kaç ay süren kanser hastalığına yenik düşerek Viyana'da 42 yaşında hayata gözlerini yummuştur.²⁹ 6 Aralık günü öğleden önce saat 11'de Viyana Schotten Kilisesi'nde düzenlenen dinî törenin ardından cenazesi defnedilmek üzere aile mülkünün bulunduğu Bohemya'ya gönderilmiştir. Aynı gün Avusturya Otomobil Kulübü tarafından;³⁰ 8 Aralık günüyse Avusturya Sinemacılar Birliği tarafından³¹ anısına saygı oturumları düzenlenmiştir. Şirketlerinin yönetimini kardeşi Kont Heinrich Kolowrat devralmıştır. Vefatının ardından Avusturya Film Sanayisi Federasyonu tarafından yayınlanan mesajda sinemacılık sektörüne katkılarından şu sözlerle bahsedilmiştir:

¹⁸ Bohemya (günümüzde Prüm, Çekya).

¹⁹ "Zehn Jahre Sascha", *Das Kino-Journal*, 5 Kasım 1927, s. 4.

²⁰ "Präsident Alexander Kolowrat übernimmt die Leitung der Sascha", *Der Filmbote. Zeitschrift für alle Zweige der Kinematographie*, 6 Şubat 1926, s. 3-4.

²¹ Willy Riemer, "The Cultural Status of Early Austrian Cinema and Film", *Modern Austrian Literature*, C. 37, S. 3-4 (2004), s. 12.

²² bkz. Ek 2

²³ *Neuigkeits Welt Blatt*, 1 Nisan 1916, s.8.

²⁴ "Notizen", *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 9 Nisan 1916, s. 35.

²⁵ Walter Fritz, *Geschichte des österreichischen Films aus Anlaß des Jubiläums 75 Jahre Film*, Bergland Verlag, Wien 1969, s. 60.

²⁶ Oya Kasap Ortaklan, *Erken Sinemanın Aynasından Osmanlı-Alman İlişkileri (1895-1918)*, Libra Kitap, 1. Basım, İstanbul 2019, s. 331.

²⁷ "Präsident Alexander Kolowrat übernimmt die Leitung der Sascha", s. 3.

²⁸ "Zehn Jahre Sascha", s. 4.

²⁹ (*Wiener*) *Sporttagblatt*, 5 Aralık 1927, s. 8.

³⁰ "Alexander Graf Kolowrat", s. 54.

³¹ "Die Bedeutung Alexander Kolowrats für die österreichische Filmindustrie", *Österreichische Film-Zeitung*, 10 Aralık 1927, s. 8.

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

“Kolowrat'ın kendisini şirketine adanması, ölüm döşegindeyken dahi sürdürdüğü faaliyetleri, Avusturya film sanayisinin Kolowrat'a borçlu olduğu tek şey değildir. Aksine, Avusturya'daki sektörümüzün genel çıkarlarını korumak ve gelişimini sağlamak için her zaman çaba sarf etmişti. “Film Sanayisi Federasyonu” Başkanı olarak bir süredir gösterdiği faaliyet, sık sık Viyana'ya gitmemesi nedeniyle engellenmişse de, Kolowrat, sektörümüze yararlı olan eylemler için her zaman gayretle kampanyalar yürüttü. Şüphesiz, Avusturya film sanayisini, yani mevcut birliği korumayı amaçlayan hükümlerin en güçlü destekleyicilerinden biriydi ve bu önlemlerin alınmış olması, kesinlikle büyük ölçüde bu amaç için yorulmak bilmeden çalışmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, Avusturya'nın film sanayisi, Kolowrat'ın vefatıyla ölçülemez bir kayıp yaşadı.”³²

2. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'ndeki ve Avusturya'daki Propaganda Amaçlı Sinema Faaliyetleri

Psikolojik harekâtın ve algı yönetiminin en elverişli aracı şeklinde nitelendirilen propaganda “uygulayıcısına yarar temini maksadıyla belli bir grubun duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını yönlendirmek veya değiştirmek için bilincine ve bilinçaltına sistematik bir şekilde elverişli vasıtalarla yapılan benimsetme girişi” olarak tanımlanmaktadır.³³ Modern propaganda yöntemleri Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'da başlamıştır. Hükümet nezdinde kurulan bir matbuat bürosu aracılığıyla Almanlar bu amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. İngilizler ise propagandanın silahlar kadar önemli olduğunu savaş esnasında kavramışlardır.³⁴ İtilaf devletleri, Çanakkale Muharebeleri sırasında propaganda yöntemlerini kullanarak Osmanlı ordusunun moralini yıpratmaya çalışmışlar; bu doğrultuda askerlere ailelerini hatırlatarak onların hasret duygularını tahrik etmek; diğer cephelerden gerçek dışı yenilgi ve başarısızlık haberleri yaymak gibi yollara başvurmuşlardır. Böylelikle, askerlerin komutanlarına ve müttefiklerine yönelik güvensizlik duymalarını sağlamak ve savaşa dirençlerini kırarak onları teslim olmaya zorlamak istemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin ise karşı propaganda yapabilmeye gücü İtilaf devletlerine nazaran zayıf kalmıştır. Osmanlı yetkilileri, Alman müttefiklerinin yönlendirmesiyle, yürütülen karşı propagandayı bertaraf edici beyannameler hazırlayarak kendilerini savunmuşlardır.³⁵ Düşmana yönelik propagandanın yanı sıra, hem ordunun hem de kamuoyunun moralini yüksek tutulması ve halkın tek vücut olması sağlanarak muhtemel eleştirilerin ve farklı düşüncelerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen içe yönelik propaganda da mevcuttur. İttihat ve Terakki hükümetinin muharebeler sırasındaki en başarılı propaganda çalışması olan çok sayıda görselle de desteklenmiş *Harp Mecmuası* bu hedefe uygun iyi bir örnek olarak gösterilebilir.³⁶

Birinci Dünya Savaşı boyunca hem İttifak hem de İtilaf devletleri daha fazla siyasî hedef doğrultusunda sinemayı bir propaganda aracı olarak keşfederek kullanmışlardır. Bu devletler, kendi egemen söylemlerini seyirciye “tek gerçeklik” olarak kabul ettirmek üzere filmlerle propaganda yoluna gitmişlerdir: “*Filmler savaşı belgelemekle kalmamış aynı zamanda algının, katılımın ve anlam üretmenin otantik aracı haline dönüşmüştür. Oysaki muharebe alanında yaşanan sıcak savaşın kendisi, muharebe alanlarından uzakta bulunan çoğu insan için görünmezdi.*”³⁷ I. Dünya Savaşı, daha evvel görülmemiş yoğunlukta ve örgütlü bir “propaganda savaşı”dır ve sinema da, özellikle belgesel filmler bunun etkili kanallarından biri olmuştur.³⁸ Görüntülerin propaganda amaçlı kullanımı tüm ülkelerde, savaşın ikinci yarısı olarak kabul edilen 1916 ve sonrasında artmış ve güçlenmiştir.³⁹ Örneğin, Avusturya sinemasındaki kıpırdanmaya yönelik olarak yerel sinema sanayisinin “*esas amaç olan sanatsal kaygının yanı sıra yan amaç olarak da propagandaya dikkat etmesi gerekliliği*” yetkililerce tavsiye edilmekteydi.⁴⁰ Savaş sırasında bir tetkik ziyareti yapmak üzere tarafsız devlet konumundaki Romanya'ya giden Kolowrat, İtilaf devletlerinin sinemayı nasıl bir propaganda aracı olarak kullandıklarını görmüştür. Avusturyalı sinemacı, 1917 yılında kaleme aldığı bir köşe yazısında Bükreş'teki beş sinema salonunun tamamının İtilaf devletlerine ait sinema filmlerini kapalı gişe oynatmasını “korkunç” olarak

³² Aynı yer.

³³ Fatih Aydoğmuş, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2019, s. 12. Propaganda çeşitleri ve teknikleri için bkz. Aydoğmuş, *age*, s. 15-32. Propagandada kullanılacak kişi ve unsurların nitelikleri ve hedef kitlenin özellikleri için bkz. Sadık Sarısan, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 3-4.

³⁴ Aydoğmuş, *age*, s. 26.

³⁵ Aydoğmuş, *age*, s. 27-28.

³⁶ Cafer Ulu, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Y.10, S.12 (Bahar 2012), s. 66. Harp Mecmuası'nda yayımlanmış olan fotoğraflardan bir kısmına günümüzde Avusturya Milli Kütüphanesi'nin elektronik fotoğraf arşivinden ulaşılabilmektedir. Bu noktadan hareketle mecmuada kullanılan görsel propaganda malzemesinin Avusturya Savaş Basın Bürosu görevlilerince çekilerek Osmanlı yetkililerinin kullanımına sunulduğu sonucuna varılabilir.

³⁷ Kasap Ortaklan, *age*, s. 313.

³⁸ Odabaşı, *age*, s.26.

³⁹ Kasap Ortaklan, *age*, s.314.

⁴⁰ Akt. Fritz, *Geschichte des österreichischen Films*, s. 59.

nitelendirmiştir. Kolowrat, ayrıca Romen başbakanı ve bakanlarının sinemaya ilgi duyduklarını, İngiliz elçisinin de bundan yararlandığını ifade ederek endişelerini kamuoyuyla paylaşmıştır.⁴¹

Bir propaganda aracı olarak sinemanın ittifak ilişkilerinin pekişmesine hizmet ettiği de ileri sürülebilir.⁴² Savaş sırasında Alman ve Avusturyalı uzmanlar, Osmanlı müttefikleri için film çekim eğitimleri vermişler; teknik ekipman ve film hammadresi temin etmişlerdir. Sinemalarda yabancı filmler oynanmıştır. Diğer bir deyişle, “sinema büyük ölçüde yabancıların sağladığı bir sermaye akışı, teknolojik alışveriş ve estetik görü ile Osmanlı topraklarında dolaşıma girmiştir.”⁴³ Avusturya-Macaristan Ordusu’nun Sina-Filistin Cephesi’ne giderken beraberinde götürdüğü sahra sineması özellikle Şam’da ve Kudüs’te yerel halktan oldukça ilgi görmüştür. Tarek-Fischer, Kudüs’te sahra sinemasında yerel halka gösterilen sessiz filmin 1,500 kişi tarafından seyredildiğini ifade etmiştir.⁴⁴ 1915’te İstanbul’da gösterilen bir dizi Alman propaganda filmine halkın gösterdiği yoğun ilgiden ötürü bu gösterimler tekrarlanmıştır.⁴⁵ Avusturyalı yapımcı Kont Kolowrat’ın 1916 yılının başında Türkiye’de bulunduğu sırada çekmiş olduğu filmlerden birini gösterdiği Viyana basınında yer almıştır. Haberde, üst düzey Osmanlı ve Avusturya yetkililerinin de katıldığı bu gösterimde en büyük ilgiyi özellikle Alpler’deki savaş sahnelerinin çektiği ifade edilirken, Beyoğlu’ndaki sinema salonunda etkinliğe katılan seçkin davetli topluluğu arasında Sadrazam Said Halim Paşa başta olmak üzere Enver Paşa, Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa, Avusturya-Macaristan’ın İstanbul’daki Askerî Tam Yetkilisi Tümgeneral Pomiankowski, Pera Mutasarrıfı ile yüksek rütbeli Alman ve Türk subayların yer aldığı bilgisine ulaşılmaktadır.⁴⁶ İstanbul’da bulunan Alman dernek ve cemiyetleri de zaman zaman bir araya gelerek film gösterimleri düzenlemişlerdir.⁴⁷

16 Ocak 1916 tarihinde İstanbul’da bir gösterim yapan Kolowrat’ın bu seferki izleyici grubu şehirdeki Alman, Macar ve Avusturya kolonisi olmuştur. Avusturya-Macaristan askerlerinin savaştaki faaliyetleri hakkında, film gösterimleriyle renklendirilen ilginç bir sunum yapmıştır. Osmanlı subaylarının da ilgi gösterdikleri bu sunumda Avusturya-Macaristan deniz uçaklarının ve denizaltılarının tatbikatları; Isonzo (Alpler-Güney Tirol, günümüzde İtalya-Avusturya sınırı), Galiçya ve Doğu Prusya cephelerindeki son durumla Avusturya-Macaristan askerî cerrahisindeki son gelişmelerin ve özellikle protez kullanımı konularını içeren bir film gösterilmiştir.⁴⁸ Buradan Kolowrat’ın propaganda amacıyla gösterilmek üzere beraberinde önceden çektiği filmleri getirdiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan ise, savaş sonrasında kurulacak düzende Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sahibi olmak isteyen Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın aralarındaki çıkar çatışmaları derinleştikçe, bu iki devletin birbirlerini birer müttefikten ziyade bölgedeki rakipleri olarak görmeye başladıkları da hatırdta tutulmalıdır. Ekonomik ve ticarî imtiyaz elde etme kaygısı bunun en bariz göstergesi olmuştur.⁴⁹ Savaş ilerledikçe bu rekabet sinema gösterimlerinde de kendisini göstermiştir. Kolowrat tarafından çekilen propaganda filmlerinin 1915 sonbaharından itibaren İstanbul’da cüzi bir ücret karşılığında ve taşrada bedava olarak gösterilmesi, “kolayca etki altına alınabilen Türkler” ile Almanlar arasında kurulan öncelikli bağın zahmetsizce Avusturya-Macaristan lehine dönebileceği” gerekçesiyle Alman ordu mensuplarını rahatsız etmiştir.⁵⁰

Esasen Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde sinemanın rolü savaşın hemen öncesinde başlar. Genel anlatıya göre, İttihat ve Terakki’nin Türkçü politikaları doğrultusunda savaş ilan edilen Ruslara ait Ayastefanos Abidesi’nin yıkılışı Avusturyalı Sascha Film’in İstanbul’daki temsilcisinin yardımıyla Ali Fuat [Uzkımay] Bey tarafından filme alınmıştır ve bu Türk sinema tarihinin ilk filmi olarak kabul edilmektedir.⁵¹ Odabaşı’na göre:

“Ayestefanos filmi Kasım 1914’te (en erken 14 Kasım’da) çekilmiştir. Filmi Fuat [Uzkımay] Bey ile Mordo isiminde bir yabancı kameraya almıştır. Filmin çekimi zorluklar içinde gerçekleşmiş ama başarıyla sonuçlanmıştır. O gün çekilen tek şerit

⁴¹ Graf Alexander Kolowrat, “Die Entente im Kino”, *Neues 8 Uhr Blatt*, 16 Ocak 1917, s.2. Romanya aynı yıl içerisinde İtilaf devletlerinin safında savaşa katılmıştır.

⁴² Birinci Dünya Savaşı’ndan yıllar sonra, Soğuk Savaş döneminde gelişen teknoloji ağıyla beraber Amerika Birleşik Devletleri (ABD) müttefiklerini bir arada tutma ve kendi propagandasını yapmak üzere 1964 yılı itibarıyla ilgili istihbarat ofisi aracılığıyla 106 farklı ülkede 226 film merkezine 50 dilde propaganda filmleri göndermekteydi. Bkz. Norman D. Palmer, Howard C. Perkins, *International Relations The World Community in Transition*, Scientific Book Agency, Third Edition, Calcutta 1970, s. 123.

⁴³ Kasap Ortaklan, *age*, s. 61.

⁴⁴ Gil Stern Zohar, “Been There: A forgotten time”, *The Jerusalem Post*, 27 Ağustos 2010, <<https://www.jpost.com/local-israel/in-jerusalem/been-there-a-forgotten-time>> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2020)

⁴⁵ Hakan Aydın, “Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910-1950)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.19 (2008), s. 63-64.

⁴⁶ *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 8 Ocak 1916, s. 11.

⁴⁷ Kasap Ortaklan, *age*, s. 246-248.

⁴⁸ “Kriegführung Oesterreich-Ungarns”, *Znaimer Tagblatt*, 23 Ocak 1916, s. 8.

⁴⁹ Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sağlama mücadelesinin sebepleri için bk. Oliver Stein, “Propagandisten des k.u.k. Vielvölkerreiches: Österreichisch-ungarische Soldaten in Osmanischen Reich während des Ersten Weltkrieges”, *Militär-geschichtliche Zeitschrift*, S. 78 (2019), s. 418.

⁵⁰ Kasap Ortaklan, *age*, s. 332.

⁵¹ İ. Arda Odabaşı, “Ayestefanos Filminin Yapımcısı ve Gösterim Programı (Ayastefanos Filmi Hakkında Yeni Bilgiler II)”, *Müteferrika*, S.54 (Kış 2018/2), s. 135-136’dan naklen Nijat Özön, *Türk Sineması Tarihi 1896-1960*, Doruk Yayıncılık, 4. Basım, İstanbul 2013, s.49-51; Beyoğlu, *age*, s. 30.

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF GALLIPOLI (İTİLAH'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

Ayastefanos değildir. 14 Kasım'da Cihad-ı Ekber İlanı mitingi de kameraya alınmıştır. Şeritle post prodüksiyon için Budapeşte'ye gönderilmiş, orada işlem gördükten sonra İstanbul'a dönmüş, ilk gösterimleri Fuat Bey'in ortaklarından olduğu Ali Efendi Sineması'nda yapılmıştır.”⁵²

Savaş sırasında Enver Paşa tarafından Osmanlı Harbiye Nezareti bünyesinde kurulan Merkez Ordu Sinema Dairesi,⁵³ İngiliz Seferi Kuvvetleri'ne benzer biçimde propaganda filmleri yoluyla kamuoyunu etkilemeyi ve vatanperver dayanışmayı desteklemeyi hedeflemiştir. Çeliktemel-Thomen, İkinci Meşrutiyet yıllarında şekillenen soyut vatan kavramı ve proto-milliyetçilikle, “gerçek savaş” görüntülerinin bulunduğu cephe filmlerinin, cephe gerisindeki halkı etkileyebilecek somut bir propaganda mekanizması oluşturduğunu ifade etmektedir. Ne var ki, kendisine göre, bu propaganda, içinde bulunan anı görüntüleyen güncel niteliğinden kurtulamamıştır ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, birkaç cephe filminden başka siyasal propagandayı devam ettirebilecek filmler çekememiştir.⁵⁴ Erken dönem film yapımı sürecinde ordunun ve hayır cemiyetlerinin net bir çabası söz konusuyken, siyasal ve sosyo-ekonomik değişimin ortasındaki imparatorluk sinemayı kapsamlı ve güçlü bir propaganda aracı olarak kullanamamıştır.⁵⁵ Bunda yetkililerin ve kamuoyunun konuya ve söz konusu teknolojiye ilişkin bilgisinin olmamasının etkisi vardır. Örneğin, Avusturya-Macaristan Ordusu tarafından hazırlanan “Türkiye'ye Gönderilen Film Birliği için Yönerge” isimli tarihi belli olmayan bir belgeden Teğmen Adalbert Bendzel komutasında, operatörler Er Otto Kanturek ve Onbaşı Anton Tanzer ile 4 hamal ve 1 de hizmet erinden oluşan bir film birliğinin Türkiye'ye gönderildiği; bu görevin öncelikle, Avusturya-Macaristan'ın silahlı kuvvetleri, ticareti ve ekonomisine ilişkin propaganda yapmak, ikinci olarak da Türklerle var olan silah arkadaşlığının ve ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlarını taşıdığı; bu bağlamda, Teğmen Bendzel'in Türkiye'ye basın ve propaganda subayı olarak yollanan sinema uzmanı Goldschmied ile irtibata geçmesi talimatı verildiği anlaşılmaktadır. Bu subayların her birine Osmanlı hükümeti tarafından her yerde geçerli olan 4 dilde yazılmış fotoğraflı bir kimlik kartı verilecekti.⁵⁶ Çeliktemel-Thomen, Goldschmied ve beraberindeki ekibin Osmanlı yetkililerinden müsaade alarak film çekim işine giriştiklerini; ancak gittikleri yerlerde yerel güvenlik güçlerinin onları devamlı surette gözetim altında tutmalarından ötürü daha fazla film çekemediklerini ifade etmektedir.⁵⁷ Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya ordusunun savaştığı cephelerde çekilmiş sinema filmlerini gösteren Goldschmied'in daha sonra şüpheli bir halinin olmadığı anlaşılmıştır.⁵⁸

Bütün etkilerinin yanı sıra, sinemanın toplumsal ahlâka zarar veren bir unsur olarak algılandığı da ifade edilebilir. Sinemanın her tür ahlaksızlığın yayıldığı bir mecra olduğunu düşünen bir kesim de mevcuttur ve buna önlem alınmıyor olması onları rahatsız etmektedir.⁵⁹ Yerel halk ve eşrafın, İttifak güçlerinin propaganda filmlerine kendi kültürlerini dayattıkları gerekçesiyle şüpheyle yaklaştıklarını görmek mümkündür. Örneğin, Donanma Cemiyeti'ne yapılan başvurulardan birinde Konya Sanayi Mektebi Müdürü, şehirlerinde gösterilen filmlerin Almanya ve Avusturya'dan gönderilen harp filmleri olduğu ve bunlardan bir bölümünün Avrupa yaşam tarzına dair şeyler olduğundan bahisle, halkın kendi mevcudiyetine dair sinema filmlerinin gönderilmesini Umumi Merkez'den talep etmiştir.⁶⁰ Sinemanın propaganda ve eğitim tarafının kullanılması gerektiği belirtilirken toplumsal ahlaka aykırı olarak nitelendirilen kimi filmlerin sansürlenmesi için bir mücadele başlatılmıştır.⁶¹ Bunun dışında, savaşla birlikte derhâl bir askerî sansür yürürlüğe konarak 1914 tarihli Sansür Talimatnamesi'nin 59. Maddesi uyarınca bütün sinema şeritlerinin İstanbul'da Sansür Müfettiş-i Umumiliği'ne, taşrada sansür müfettişlerine gösterilerek izin alınması gerektiği hükme bağlanmıştır.⁶²

⁵² İ. Arda Odabaşı, “Ayastefanos Filmi Hakkında Yeni Bilgiler ve Sinema Haberleri Gazetesi”, *Müteferrika*, S. 53 (2018/1), s.102. Kasap Ortaklan, Cihad-ı Ekber ilanıyla filmin çekilişinin aynı güne denk gelmesinden hareketle Osmanlı-Türkiye sineması tarihinin yazımında Dünya Savaşı'na giriş tarihinin savaş ile sinema arasında sembolik bir ortaklığın dönüm noktası olmuş gibi görüldüğü tespitinde bulunmaktadır bkz. Kasap Ortaklan, *age*, s. 222.

⁵³ Dairenin kuruluşuna ilişkin olarak bk. Feyza Kurnaz Şahin, “Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)”, *Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Dergisi*, S. 88 (2014), s. 4. Dairenin çektiği filmlerin listesi için bk. Battal Odabaşı, “Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri”, *İstanbul Fakültesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 24 (2006), s. 206-207.

⁵⁴ Özde Çeliktemel-Thomen, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)”, *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, S. 2 (2010), s. 4.

⁵⁵ Aynı yer.

⁵⁶ “Feldkino - Instruktion für den in die Türki entsendeten Filmtrupp”, *Österreichisches Staatsarchiv 1914-2014 100 Jahre erster Weltkrieg İnternet Sitesi*, <<http://wk1.staatsarchiv.at/propaganda-kuenstler-und-kpq/feldkino-und-fronttheater/feldkino/#/?a=artefactgroup551>> (Erişim: 26 Temmuz 2021)

⁵⁷ Özde Çeliktemel-Thomen, “Film/Cinema (Ottoman Empire)”, *1914-1918-Online. International Encyclopedia of the First World War*, Freie Universität Berlin, Berlin 5 Kasım 2019. Yazarın araştırmasında Avusturyalı şirketin ismi *Goldsmith Films* olarak geçmektedir.

⁵⁸ Beyoğlu, *age*, s. 31.

⁵⁹ Odabaşı, *age*, s. 105-107.

⁶⁰ Nurşen Gök, “Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”, *Tarih Araştırmaları*, S. 43 (2008), s. 88; Beyoğlu, *age*, s. 248-251.

⁶¹ Şahin, s. 29.

⁶² Odabaşı, *age*, s. 108-109.

Osmanlı Devleti'ndeki durumun aksine, aynı dönemde Avusturya'daki sinemacılığın ileri ve kurumsal boyutta olduğu görülür. Savaş sırasında ordu, sinemayı savaş propagandası malzemesi olarak başarılı biçimde kullanmıştır. Kont Alexander Kolowrat, 1915 yılından itibaren *Avusturya-Macaristan Ordusu Savaş Basını Merkezi (Kriegspressequartier)*'nde film göstericisi rütbesiyle cepheden görüntülü haberler içeren *Haftaya Bakış (Wochenschau)* isimli bir seriyi hazırlamaya başlamış ve bu kamuoyunda oldukça ses getirmiştir. Kolowrat, 22 Ekim 1915 tarihi itibarıyla Avusturya-Macaristan'ın savaştığı Isonzo ve Galiçya cephelerinden 50 farklı film çekerek bu dizi kapsamında bunların gösterimini gerçekleştirmiştir.⁶³ Bu filmlerden biri 15 Şubat 1916 tarihinde Bulgar Kralı Ferdinand'ın ziyareti münasebetiyle kendisinin de hazır bulunduğu bir gösterimde takdim edilmiştir.⁶⁴

Savaş ve cephe haberlerinden başka, Birinci Dünya Savaşı ve hemen öncesini kapsayan beş yıllık dönemde *Sascha-Meßter-Film* ve *Wiener Kunstfilm* şirketlerinin rekabeti neticesinde Avusturya'da sanatsal yönleri ön plana çıkan roman ve öykü uyarlamaları, drama, komedi gibi eserlerin de mevcut olduğu 200 film çekilmiştir. Sinema salonları "halkı aydınlatıcı" nitelikte filmleri de oynatmışlardır. Örneğin, 1916 yapımı *Der Nörgler (Mızımız)* isimli bir filmde, savaştan yakınan bir apartman yöneticisinin silahlanma ve cephede çarpışan askerleri gördüğü rüyasından irkilerek uyanması ve kanaatlerinin değişmesi konu edilmiştir (*Sascha-Meßter-Film*). Bu dönemde, savaşın olumsuz yönlerini de gözler önüne seren ve onu hicveden filmler de çekilmiştir. Yönetmenliğini Luise Kolm ve Jakob Fleck'in üstlendikleri "*Mit Herz und Hand fürs Vaterland (Anavatan için Yürek ve Bilekle)*" isimli filmin başrolündeki sanatçı Liane Haid, performansıya savaşın korkunç ve dehşet yüzünü göstermiştir (*Wiener Kunst*, 1915). Çekilen film sayısının zamanla artmasıyla beraber, Avusturyalı yetkililer tarafından bu gibi savaş eleştirilerinin getirilmesini engellemek üzere 1851 yılına ait bir basın sansür yönetmeliği yeniden yürürlüğe sokulmuş; sinema filmleri de bu düzenleme kapsamına alınarak çekilen filmlerin denetimden geçmeden kamuda yayınlanması yasaklanmıştır.⁶⁵

3. "İtilaf'ın Gelibolu'daki Son Günleri" Filmi

Kont Kolowrat, Türkiye'ye ilk defa Osmanlı Harbiye Nezareti'nin davetlisi olarak Avusturya-Macaristan Ordusu Yüksek Komutanlığı adına 1915 yılının Aralık ayında gelmiştir.⁶⁶ Bu tarih, Avusturya-Macaristan Ordusu 15 cm'lik 36 Numaralı Topçu Bataryası'nın Türkiye'ye nakledildiği döneme tesadüf eder. Filmde bu nakilden sahneleri de görmek mümkündür. 36 Numaralı Batarya'nın öncesinde Kasım 1915'te 24 cm'lik 15 Numaralı Topçu Bataryası cepheye gelmişti. İstanbul'a ulaşmasının ardından Kolowrat'a Osmanlı Otomobil Kulübü başkanı tarafından iki otomobil tahsis edilmiş ve bu araçlarla cepheye hareket etmiştir.⁶⁷ Kolowrat ile birlikte cepheye giden Avusturyalı savaş muhabiri Georg Bittner'in satırları Kolowrat'ın cephede kaldığı koşullara ayna tutmaktadır:

"Subay barınakları yan yana tepenin yamacı içine kazılmış ve girişi ahşap bir kapı ile kapatılmıştı. Barınakların duvarları ve tabanları topraklı. Elde fazla kalas yoktu; mevcut kalasları en doğru yerde kullanmak gerektiğinden, az sayıda barınak inşa edildi. Aynı zamanda muhabere merkezi ve komutan Yüzbaşı Kamillo Barber ile Levazım Subayı Üsteğmen Josef Klob'un yatak odası olan karargâh barınağı yaklaşık altı metrekaare civarında idi. Hemen yanında üç defa daha büyük, ocaklı bir yemekhane barınağı vardı. Ne var ki bu ocağı yakmak mümkün değildi. Kuru odun yoktu. Ocak yakmak için kullanılan yaş dallar odayı rahatsız edici dumana boğuyordu. İdare merkezi aynı zamanda misafir yatak odası idi. Gelen misafir için her gece bazen sahra karyolası, bazen masa veya kuru saman döşek konurdu. Münferit Topçu Grup Komutanı Yüzbaşı Martinek'in barınağında bendeniz ve Obüs Teğmeni Stritzki, Subay Namzedi Baron Grödel,⁶⁸ Viyanalı Başhekim

⁶³ "Der 50. österreichisch-ungarische Kriegsfilm", *Neue Freie Presse*, 24 Ekim 1915, s. 13. Haberde bu elli adet film için toplam 5 milyon metre şerit kullanıldığından bahsedilmektedir.

⁶⁴ "K.u.k. Filmspropaganda Vorführungen vor König Ferdinand von Bulgarien", *Kinematographische Rundschau*, 20 Şubat 1916, s. 9. Ordu Karargâhı'nda Avusturya-Macaristan Savaş Matbuat Müdürü Tümgeneral von Hoen, Yüzbaşı Zitterhofer ve Üsteğmen Kont Kolowrat'ın da yer aldığı sunumda şu başlıklı sahnelere yer verilmiştir: 1- Deniz gücümüz; 2- Bir Avusturya Macaristan Dağ topu Bataryası; 3- a) Lav silahı ile tatbikat; b) Majeste Bulgar Kralı Niş'ten Sofya'ya giden ilk treni sürüyor; c) Niş'te hükümdarların buluşması; 4- General Todorov komutasındaki 2. Ordu'nun Sırbistan zaferi; 5-3000 metrede savaşan Avusturya-Macaristan birlikleri; 6- Zillertal Alpleri'ndeki kayakçı birlikleri.

⁶⁵ Fritz, *Geschichte des österreichischen Films*, s. 61-72. Alman oyun yazarı Karl Kraus'un 1918 yılında yayımlanan eseri İnsanlığın Son Günleri (*Die letzten Tage der Menschheit*), sinemanın savaşta bir propaganda malzemesi olarak kullanılmasını hicveder. Oyunun bir sahnesinde tekrarlanan biçimde bir havan topuna mermi sürülmesi sahnesini heyecanla izleyen Bulgar Kralı tasvir edilmiştir. Sahnede yer alan diğer isimler sinema yapımcısı ve aktördür. Bunların isimleri zikredilmemesine rağmen kast edilen kişiler Kont Kolowrat ve aktör Hubert Marischka'dır. Oyunda kullanılan canlı belgesel sahneleri de Kolowrat'ın çektiği belgesel filmlerdir bkz. Leo A. Lensing, "Kinodramatisch: Cinema in Karl Kraus' Die Fackel and Die letzten Tage der Menschheit", *The German Quarterly*, C. 55/S. 4 (Nov. 1982), s. 493-494.

⁶⁶ "Lichtbildvortrag des Grafen Alexander Kolowrat", *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 5 Mart 1916, s. 30. Bu filmin ve Viyana'daki gösterimlerin kısaca bahsi için bkz. Emre Saral ve İsmail Tosun Saral, *Türklerle Beraber: Osmanlı Cepheleindeki Avusturya-Macaristan Askerî Birlikleri 1914-1918*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020, s. 72-74.

⁶⁷ "Lichtbildvortrag des Grafen Alexander Kolowrat", s. 30. Ayrıca bkz. Ek 3.

⁶⁸ *Baron Artúr Groedel (1887-1917)* Kanada'nın Vancouver şehrinde Avusturya-Macaristan Fahri Konsolosu görevini 4 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Ordusu'na katıldı. 1 Aralık 1915 - 25 Mart 1916 arasında Gelibolu Cephesi'nde Topçu Grup Komutanı Martinek'in yaverliğini yaptı. Daha sonra birliği Truva dolaylarına nakledildi. Kanlı ishal nedeniyle kaldırıldığı Çanakkale Asker Hastanesi'nde vefat etti. Genç Baron'un mezarı daha sonra 10 Temmuz 1916 tarihinde İstanbul Feriköy'deki Katolik mezarlığına nakledildi.

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF GALLIPOLI (İTİLAH'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

Dr. Romich, Üsteğmen Graf Alexander Kolowrat kalıyordu. Viyana Tophanesi'nden Yüzbaşı Bartuska da gelince yerimiz hayli darlaştı. Barınağın sakinleri birbirlerine sokularak yatmak zorunda kalıyorlardı. Bu da onları soğuk gecelerde donmaktan koruyordu. Barınağımı Türk Üsteğmen Ekrem Bey ve bir başka kişi ile paylaşan Üsteğmen Filipp hepimizin durumunu özetleyen bir örtmece (edeb-i kelim) ⁶⁹ yaptı ve barınağına 'Villa Puppchen' adını koydu. Yukarıda adını saydığım kişilerden başka Havancılardan Üsteğmen Josef Höpflinger, Teğmenler Silta, Jeschek ve Lindner de vardı. Mürettebat ise iki tepe arasındaki bir yarda kısmen yere kazılmış barınaklarda veya çoğunlukla çadırlarda kalıyordu. Astsubay ve erlerin büyük çoğunluğu Viyanalı idi. Türkiye'nin bu köşesinde onların temiz Lerchenfelder aksanlarını duymak beni çok mutlu etti.”⁷⁰

Kolowrat cephede çektiği filmi,⁷¹ ilk olarak 29 Şubat 1916 tarihinde Avusturya Otomobil Kulübü (Österreichischen Automobil-Club)'nde göstermiştir. Bu gösterime aralarında Arşidük Leopold Salvator ve iki oğlunun da bulunduğu seçkin bir davetli topluluğu da katılmıştır. Esprili bir üslupla yaptığı sunumu yaklaşık bir buçuk saat sürmüştür. ⁷² Sunum 7 Mart günü aynı yerde tekrarlanmıştır. Halka açık ilk gösterimi ise 9 Mart 1916 tarihinde Dul Kadınlar ve Yetimler Sandığı yararına düzenlenen yardım gecesinde yapılmıştır. Etkinliğin biletleri 2 ilâ 10 Avusturya kronu karşılığında satılmıştır. Geliri asker çocuklarına bırakılması düşünülen yeni bir gösterimin 17 Mart'ta tekrarlanması planlanmasına rağmen bu gösterim teknik aksaklıklardan ötürü 23 Mart'ta gerçekleştirilebilmiştir. ⁷³ “Sadece kahraman Osmanlılar ve havan bataryalarımız değil aynı zamanda İngilizlerin depoları, Marmara Denizi, sadece direkleri gözükken torpille batırılmış gemiler, deve nakliyatı, büyük havanlarımızın tesiri ve Çanakkale savunmasının kahraman lideri görülebilir”⁷⁴ ifadeleriyle tanıtilen bu sunum için Otomobil Kulübü'nün gösterişli salonu haricinde Konser Evi'nin Orta Salonu da tahsis edilmiştir.

Kont Kolowrat, sunumunda araziye, yerleşim yerlerini ve yolların durumunu göstererek Doğu'nun çok bereketli topraklara sahip olduğu hakkındaki genel kanaate karşı çıkmıştır. Filmde gösterilen bozuk yollar, yanmış yıkılmış köyler, ıssız dağ başları kareleriyle bunu ispatlamak istemiştir: “...tatlı ihtişam ifadesinin her zaman doğuya özgü bir manzara ile ilişkilendirilemeyeceğini söyledi.”⁷⁵

Basında, Kolowrat'ın sunumunda bir *Deutschmeister*⁷⁶ erinin eşek üzerinde uzun bir deve kervanını sürmesi sahnesinin seyircinin çok ilgisini çektiği yorumu yapılmıştır.⁷⁷

Filmin sahnelerinden birinde herkesin birbiriyle iyi anlaştığı ve ortalıkta huzurlu bir barış havasının hüküm sürdüğü gösterilmektedir. “Türk askerler sahra mutfaklarında pişen meşhur Gulaşı yediler, buna karşılık subaylar da koyu Türk kahvesi içmek için Türklere misafir oldular.”⁷⁸ Benzeri ifadeler Bittner'in satırlarında da rastlanabilir:

“Havan Bataryamızın yerleşim yeri içinde bir başka letafet olmasının tek nedeni bu değildi. Bende, Avusturya Macaristan'ın burada sadece toplarının ateş gücü ile temsil edilmedikleri duygusu uyandı. Bu yerleşim yerinden sevecenlik, askerce gayret ve rahatlık havası vardı. Gördüm ki; gelip geçen Alman ve Türk subayları burada severek yarım saat kadar istirahat ediyorlar, subaylarımızla ahbaplık yapıyorlardı...Günlük atışlar sona erince, mürettebat tepemiz üzerinde bir araya gelerek istirahat etti. Karavanamız tabii ki o kadar çeşitli değildi. Amma yemekler her öğün iyiydi, çünkü Leh olan Üsteğmen Klob, sevecen kalbiyle bütün mürettebatı bir anne gibi besliyordu. Uzaklardan beygirlerle taşınan su idareli kullanılıyor, bu nedenle çay sadece akşamları veriliyordu. Tatlı bir kırmızı şarap içiliyor, özelliği gereği susuzluğu önemli şekilde arttırıyordu.”⁷⁹

Sessiz filmin ara açıklama yazılarından ilgi çeken birisi de “*Gelibolu'da Grazlı Bir Dişhekimini Bağdatlı Bir Türk Askerin Dişini Çekiyor*” olmuştur. “Grazlı diş hekimi” olarak nitelendirilen asker aslında Avusturya-Macaristan Ordusu'nda bir şofördü. Kolowrat, bu nedenle sahne oynarken araya girerek “*Umarım aracının direksiyonunu da hastasını tedavi ettiği gibi çevirmiyordur*” şakasını yapmıştır.⁸⁰

Üsteğmen Kont Kolowrat, düşman uçaklarının Avusturya siperleri üzerindeki faaliyetlerini de filme almış; daha sonra bunun hakkında kapsamlı bir makale yazmıştır.⁸¹ “*Uçaklar, saklanın*” ikazının dillerde alışılmış bir

⁶⁹ *Edeb-i kelim* (Hüsn-i tabir, örtmece, Alm. *Euphemismus*): Bir şey hakkında güzel, iyi, uğurlu söz söyleme.

⁷⁰ Georg Bittner, “Oesterreichisch-ungarische Artillerie auf Gallipoli”, *Neues Wiener Journal*, 21 Ocak 1916, s. 5. Ayrıca bkz. Ek 4.

⁷¹ (Österreichische) *Volks-Zeitung*, 11 Mart 1916, s. 6.

⁷² “Lichtbildervortrag des Grafen Alexander Kolowrat”, s. 30. Kolowrat bu sunumunu, Otomobil Kulübü'nün işlevine uygun olarak, 1904 yılından beri Amerika, İngiltere ve Fransa'da düzenlenen otomobil yarışlarından kazalar ve çarpışmalardan oluşan bir film gösterimiyle noktalamıştır bkz. “Lichtbilderabend im k.k. Oesterreichischer Automobilklub”, *Pester Lloyd*, 5 Mart 1916, s. 18. Ayrıca bkz. Ek 5.

⁷³ Esasen 23 Mart'ta düzenlenen etkinliğin 18 Mart'ta yapılması planlanıyordu ancak teknik aksaklıklardan ötürü ertelenmek durumunda kalmıştı bkz. *Wiener Zeitung*, 17 Mart 1916, s. 7.

⁷⁴ *Wiener Montag*, 20 Mart 1916, s. 2.

⁷⁵ “Die letzten Tage der Entente auf Gallipoli”, *Neues Wiener Tagblatt*, 21 Mart 1916, s. 11, bkz. Ek 6.

⁷⁶ Avusturya ordusunun eski bir piyade alayıdır. Kasım 1918'de lağvedilmiş, 1937'de yeniden kurulmuştur.

⁷⁷ “Lichtbildervortrag des Grafen Alexander Kolowrat”, s. 30, bkz. Ek 7-8-9.

⁷⁸ Aynı yer, bkz. Ek 10-11.

⁷⁹ Bittner, “Oesterreichisch-ungarische Artillerie auf Gallipoli”, s. 5.

⁸⁰ “Lichtbildervortrag des Grafen Alexander Kolowrat”, s. 30, bkz. Ek 12.

⁸¹ “Deckung gegen Fliegerricht”, *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 26 Mart 1916, s. 11.

söz haline geldiğini söyleyen Kolowrat, barınakların, çadırların, tekerlekler üzerinde hareket eden her şeyin, motorlu topların düşman uçakları tarafından görünmemesi için gerekli önlemlerin alındığını ifade etmiş ve “*bir düşman uçağı geliyorsa herkes sihirli bir söz ile toprağın içine girip saklanıyor veya hareketsiz olarak bir maki çalısı altına siniyordu*” diye eklemiştir. Gazetede yapılan değerlendirmeye göre film; “*Uçak geliyor*” ikazı ile motorlu batarya etrafındaki canlılığın nasıl kaçışarak saklandığını, uçak gidince de toprağa gömülmüş insanların ve koşum hayvanlarının nasıl tekrar ortaya çıktıklarını çok iyi gösteriyordu. Tabii ki bataryaların uçaklardan korunmak için seçtikleri yer övgüye değerdi. Topçu askerleri hakikaten gerçek bir ustalıkla mevzilerini yapmışlardı.”⁸²

Kolowrat, uçaklardan kolaylıkla görülebilecek büyüklükte bir tabela üzerinde “*Havanlar nerede? (Wo ist der Mörser?)*” yazan bir resim göstermiştir. Sunumun sonunda Kolowrat bataryanın ve motorlu araçların gizlendiği yerin resimlerini de göstermiş; Batarya’nın gizlendiği yer beyaz perdede gösterilirken şoförlere araçlarının nerede olduklarını sorduğunu ve Viyana aksanıyla “*Orda duruyorlar, değil mi? (Da stengans eh!)*” cevabını aldığını latifeye anlatarak silahların ne kadar iyi saklandıklarına vurgu yapmıştır.⁸³ Kolowrat’ın gösterdiği resimde sürücülerin gururla “*Garaj*” olarak adlandırdıkları yoğun bir maki çalılığı vardı. Başka bir film karesindeyse Kolowrat, bu gizlemenin nasıl yapıldığını; bir otomobilin aniden en keskin gözlü pilotun bile fark edemeyeceği zararsız çalılıklarla örtülü bir toprak parçası hâline nasıl dönüştüğünü göstermiştir:

“*Filmde havan bataryasının mevzi değiştirmesi de gösterildi. Güçlü arabaların aşamayacağı hiçbir kayalık veya taşlık arazi yoktu. Havanlar düşman siperlerini dövmek için ihtiyaç duyulan her yere getirildiler. Böyle bir tehlikeli mevzi değişimi düşman uçakları geldiği bir anda dar bir alanda yapıldı. Havan bataryası uçaklar tarafından fark edilmemesi için o kadar güzel gizlenmişti ki giden bir sürüyü andırıyordu. Ancak, hareket halinde görülebilirlerdi. Bunun için de bir usul bulunmuştu. Düşman uçakları gelince hareketsiz duruluyordu.*”⁸⁴

Kolowrat’ın sunum sırasında gösterdiği resimler çektiği filmde alınarak hazırlanmıştır. Bu resimlerin üyesi olduğu Otomobil Kulübü’nün yayın organında yayınlanırken fotoğrafların gazeteye aktarımı sırasında yeni bir teknik uygulandığı bilgisi okuyucularla şu ifadelerle paylaşılmıştır:

“*Sinema adamı (Kameraman) tam ateş hattına kadar giriyor, “poz verilen sipariş fotoğraflar çekmiyor, aksine, tam bir muharebe sahnesini ve her yerde, en ilginç sahneleri çekiyor.*”

Biz de Dünya Savaşı’nın gidişatından resimleri ve filmleri oynatmak için kullanılacak bizim için iyi olan dersi çıkardık:

Böyle bir film, 2 1/2 cm genişliğinde ve 2 cm yüksekliğinde minyatür bir resimdir.

Okuyucularımız, sayfamızdaki film kayıtlarına dayalı olarak üretilen tam sayfa görüntüleri sık sık görmüşlerdir. Savaş bize 16x24 cm boyutlarında tam sayfa resimlerin 2x1 / 2x2 cm boyutlarında bir filmde ara çekimler yapılarak üretilebileceğini göstermiştir. Bunun için yıllardan beri bizim klişelerimizi hazırlayan saray fotoğrafçısı (Hof Photochemigraph) A. Krampolek Şirketi sinema filmlerinin resimlerini bizim için büyültmektedir.”⁸⁵

Filmdeki bir sonraki sahne, İtilaf güçlerinin geri çekilmelerinin ardından müttefik subaylarının düşman siperlerini gezmeleridir. Kolowrat’ın değerlendirmesi düşman siperlerinin mükemmel yapıldığı yönündedir. Siperdeki askeri el bombasından korumak için siperlerin üstünün tenis ağlarıyla sıkıca örtüldüğü görülen sahnede, İtilaf güçlerinin aceleyle geri çekilmelerinden ötürü geride bıraktıkları ağlar, malzeme yığınları, cephane ve yiyecek maddeleri görülebiliyordu. Kolowrat, İngilizlerin kaçtığı haberini alan Havan Bataryası mürettebatının çok gururlandığını ve “*Bunu ben başardım (Dös hab'n mir g'macht)*” dediklerini salondaki konuklarla paylaşmıştır.⁸⁶

Filmin diğer bir sahnesinde Avusturya-Macaristan Ordusu askerlerinin Başkomutanları Kayser [Franz Josef] için “*Yaşa*” diye bağırırken görüldüğü ifade edilmektedir. Son olarak, Osmanlı ordusu saflarında İtilaf güçlerine karşı çarpışan topçu bataryası için muharebenin anısına dikilen hatıra taşı da gösterilmiştir. Günümüze ulaşmayan bu taşın üzerinde “*Erinnerung an die Dardanellen-Kämpfe 1915/1916 öst.-ung. schw. H.-B. Nr. 36 (Çanakkale-Muharebesi Hatırası 1915/1916 Avusturya Macaristan Ağır Havan Bataryası No.36)*” yazmaktadır.⁸⁷

SONUÇ

Sinemanın propaganda için önemini kavrayan Osmanlı yetkilileri bu fikri hayata geçirmek için gerekli kurumları tesis ederken, teknik donanım ve uzman yetersizliklerinden ötürü başarılı olamamışlardır. Ayrıca,

⁸² “Lichtbildervortrag des Grafen Alexander Kolowrat”, s. 30, bkz. Ek 13-14.

⁸³ bkz. Ek 15-16.

⁸⁴ Aynı yer.

⁸⁵ “Deckung gegen Fliegersicht”, s. 11.

⁸⁶ “Lichtbildervortrag des Grafen Alexander Kolowrat”, s. 30.

⁸⁷ *Neuigkeits Welt Blatt*, 14 Mart 1916, s. 8, bkz. Ek 17.

**AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKİTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”**

kamuoyunun da henüz bu tarz bir propaganda yöntemine hazır olmadığı tespitinde bulunmak mümkündür. Avusturya'da ise bu iş artık iyice kurumsallaşmış ve ciddi bir sektör haline gelmişti. Bu filmin çekiliş amacı öncelikle yabancı bir cepheye çarpışan Avusturya-Macaristan askerlerinin fedakârlıklarını, özellikle topçu bataryalarının kudretini göstermektir; dolayısıyla bunun iç propagandaya hizmet eden bir eser olduğu görülebilir. Türkiye'de çarpışan kendi savaşkan ordularının boşuna fedakârlıkta bulunmadıklarını ortaya koymak ve Avusturya kamuoyuna sempatik bir Osmanlı-Türk imajı çizmek amacıyla filmde Türk müttefikler lehine de propaganda mevcuttur.

TRT 2'de yayınlanan *Tarihin Ruh* belgeselinin 63. ve 64. bölümlerinde kullanılan görüntülere ilişkin olarak, dönemin Avusturya gazetelerinde çıkan haberlere ve görsellere dayanarak yayınlanan sahnelerden bazılarının Sascha-Film etiketiyle bizzat şirketin sahibi ve Avusturya Ordusu Sinema Dairesi'nin başteknisyeni Kont Alexander “Sascha” Kolowrat tarafından çekildikleri anlaşılmaktadır. Bu noktada akla bu filmlerin bir başkası tarafından çekilmiş olup da Avusturya'da propaganda amacıyla Kolowrat tarafından çekilmiş gibi gösterildiği iddiası da gelebilir. Ancak, Avusturya'nın sinemacılıkta Osmanlı'dan daha ileride oluşu, Kolowrat'ın o zamana dair çektiği filmlerin kalitesi, sunumlarında ve basında yaptığı teknik açıklamalar, ordudaki itibarlı konumu ve asil bir kökene sahip olması gibi sebeplerden ötürü böyle bir iddia çürümeye mahkumdur.

Belgesel filmde yer alan görüntülerden kesinlikle Kolowrat tarafından çekilmiş olanlar şöyle tespit edilebilir: Deve ve eşekle vakit geçiren askerler; sahra mutfağı sahnesi; Osmanlı erinin dışının çekimini yapan Avusturya-Macaristan eri. Deve ve kamyon sevkiyatı sahnesinin de Kolowrat tarafından çekildiği açıktır, çünkü Kolowrat sunumunda çok iyi gizlenmiş topların başarıyla nakledildiğinden bahsetmiştir; videolarda nakledilen toplarla Avusturya-Macaristan askerleri görülebilir ve dönemin Avusturya gazetelerinde bu sahnenin fotoğrafları yayımlanmıştır. Belgeselde gösterilen harap köy görüntüsünün Kolowrat'ın da sunumuna konu olması sebebiyle görüntülerin Kolowrat tarafından çekilmiş olması muhtemeldir. Kolowrat'ın filmde bahsi geçen terk edilmiş İngiliz siperlerini gezen Avusturya-Macaristan subayları; obüs bataryası anısına dikilen anıt ve Avusturya-Macaristan Ordusu askerlerinin başkomutanları Kayser için tezahüratları sahnelerininse günümüze ulaşmış oldukları hakkında bilgi sahibi değiliz.

Kont Kolowrat, 1915 yılının sonunda Gelibolu cephesinde çektiği filmi gösterdiği sunumu üç defa Viyana'da, bir defa da Almanya'da olmak üzere toplam dört defa yapmıştır: Viyana Otomobil Kulübü (29 Şubat 1916); Dul Kadınlar ve Yetimler Yararına (9 Mart 1916); asker çocukları yararına halk gösterimi (23 Mart 1916); Berlin'de üst düzey bürokratlar ve yüksek rütbeli subaylar için (17 Nisan 1916). Bunlardan başka yerlerde ve gerekçelerle filmin gösterimini ve sunumunu yapıp yapmadığı konusunda elimizde belge bulunmamaktadır. Bugün *Filmarchiv Austria* envanterinde bulunan 6 sahnelik filmin de sunumda oynatılan film olduğuna dair kesin bir yargıya varılamaz; çünkü görüntünün başında filmin adı yoktur ve basında çıkan haberlerde tasvir edilen kimi sahnelere rastlanmamaktadır. Kolowrat'ın bu film için çektiği sahnelerden ilgiyle izlenen *Haftalık Savaş Görünümü* dizisi için yeni bir film hazırlamış olması ihtimali vardır. Akla gelen bir başka ihtimal de *Die letzten Tage der Entente auf Gallipoli*'nin filmin değil; Kolowrat'ın filmi takdim ederek açıklamalarda bulunduğu konferans etkinliğinin adı olmasıdır. Eserin Türk arşivinde de bir kopyasının bulunmasından ötürü gösterimi yapılmak üzere filmin Türkiye'ye de gönderildiği anlaşılmaktadır. Ancak bunun halkın huzurunda gösterilip gösterilmediği hususunda da bir yargıya varamayız.

Kont Kolowrat'ın filmi, Çanakkale Cephesi'nden Aralık 1915-Ocak 1916 itibarıyla canlı görüntü göstermesi ve bu görüntülerin günümüze ulaşması açısından önemlidir. Modern zamanlarda Avrupalı aristokratlar mensubu oldukları toplumlara yenilikleri getirerek ve tanıtarak onların modernleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Asilzade Kont Kolowrat da babasından aldığı ilhamla otomobil ve motor sporlarının Avusturya'da yayılmasına aracı olmuş; Fransa'da tanıştığı sinema sanatının memleketindeki gelişiminin tohumlarını atmıştır. Buna ilişkin meslekî ve teknik bilgileri de kamuoyuyla paylaşmıştır. Uçaklar ve otomobiller konusunda bilgi sahibi olduğu için çekimlerinde bundan yararlanmış, çektiği sahneleri sunumlarında teknik açıklamalarıyla birlikte vermiştir.

KAYNAKÇA

Gazeteler ve Dergiler

- “Alexander Graf Kolowrat †”, *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 15 Aralık 1927, s.54.
- “Aus den Kampfjahren des Ottomanischen Reiches. Neue Bücher”, *Österreichische Wehrzeitung*, 20 Nisan 1928, s. 2.
- “Zehn Jahre Sascha”, *Das Kino-Journal*, 5 Kasım 1927, s.4.
- “Notizen”, *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 9 Nisan 1916, s.35.
- “Präsident Alexander Kolowrat übernimmt die Leitung der Sascha”, *Der Filmbote. Zeitschrift für alle Zweige der Kinematographie*, 6 Şubat 1926, s.3-4.
- “Der 50. österreichisch-ungarische Kriegsfilm”, *Neue Freie Presse*, 24 Ekim 1915, s.13.
- “Kriegführung Oesterreich-Ungarns”, *Znaimer Tagblatt*, 23 Ocak 1916, s. 8.
- “Lichtbilderabend im k.k. Oesterreichischer Automobilklub”, *Pester Lloyd*, 5 Mart 1916, s. 18.
- “Lichtbildervortrag des Grafen Alexander Kolowrat”, *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 5 Mart 1916, s. 30. (*Österreichische Volks-Zeitung*, 11 Mart 1916, s.6.
- “Die letzten Tage der Entente auf Gallipoli”, *Neues Wiener Tagblatt*, 21 Mart 1916, s.11.
- “Deckung gegen Fliegersicht”, *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 26 Mart 1916,s.11.
- Neuigkeits Welt Blatt*, 14 Mart 1916, s. 8.
- Neuigkeits Welt Blatt*, 1 Nisan 1916, s.8.
- (*Wiener Sporttagblatt*, 5 Aralık 1927, s.8.
- Wiener Montag*, 20 Mart 1916, s.2.
- Wiener Salonblatt*, 11 Aralık 1927, s. 8.
- Wiener Zeitung*, 17 Mart 1916, s. 7.
- BITTNER, Georg, “Oesterreichisch-ungarische Artillerie auf Gallipoli”, *Neues Wiener Journal*, 21 Ocak 1916, s.5.
- KOLOWRAT, Alexender Graf, “Die Entente im Kino”, *Neues 8 Uhr Blatt*, 16 Ocak 1917, s.2.
- STERN ZOHAR, Gil “Been There: A forgotten time”, *The Jerusalem Post*, 27 Ağustos 2010, <<https://www.jpost.com/local-israel/in-jerusalem/been-there-a-forgotten-time>> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2020)
- Araştırma ve İnceleme Eserler**
- AYDIN, Hakan, “Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya'da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910-1950)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19 (2008), s.61-74.
- AYDOĞMUŞ, Fatih, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2019.
- BEYOĞLU, Süleyman, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.
- ÇELİKTEMEL-THOMEN, Özde, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)”, *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, S. 2 (June 2010), s.1-17.
- ÇELİKTEMEL-THOMEN, Özde, “Film/Cinema (Ottoman Empire)”,*1914-1918-Online. International Encyclopedia of the First World War*, Freie Universität Berlin, Berlin 5 November 2019.
- FRITZ, Walter, *Geschichte des österreichischen Films aus Anlaß des Jubiläums 75 Jahre Film*, Bergland Verlag, Wien 1969.
- FRITZ, Walter, *Kino in Österreich, Der Stummfilm 1896-1930*, Österreichischer Bundesverlag, Wien 1981.
- GÖK, Nurşen, “Donanma Cemiyeti’nin Anadolu’da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”, *Tarih Araştırmaları*, S. 43 (2008), s.77-94.

**AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: "DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLIPOLI (İTİLAFLARIN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)"**

JUNG, Peter - PAVLOVIC, Darko, *Austro-Hungarian Forces in World War I (1914-1916)*, Osprey Publishing Ltd., UK, 2003.

"Kolowrat-Krakowsky Alexander (Sascha)", *Österreichisches Biographisches Lexikon, 1815-1950*, Verlag Hermann Böhlau Nachf., Graz-Köln 1966, s.95-96.

KASAP ORTAKLAN, Oya, *Erken Sinemanın Aynasından Osmanlı-Alman İlişkileri (1895-1918)*, Libra Kitap, 1. Basım, İstanbul 2019.

KURNAZ ŞAHİN, Feyza, "Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Dergisi*, S. 88 (2014), s.1-35.

LENSING, Leo A, "'Kinodramatisch': Cinema in Karl Kraus' Die Fackel and Die letzten Tage der Menschheit", *The German Quarterly*, C. 55 / S. 4 (Nov. 1982), s.480-498.

NAMAL, Yücel - TOPAL MIZRAK, Sezgin, "I. Dünya Savaşı'na Ait Bir Eser: Törökök (Türkler)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 23 (2017), s. 1-44.

NÉGYESI, Lajos, "A Hungarian War Correspondent at the Dardanelles", *On Beşinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri, "100'üncü Yıl Dönümünde Çanakkale Muharebeleri" 21-27 Mart 2015-İstanbul*, ATASE Yayınevi, Ankara 2017, s. 239-244.

ODABAŞ, Battal, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belge(sel) Film ve Kurtuluş Savaşı Filmleri", *İstanbul Fakültesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 24 (2006), s.205-212.

ODABAŞI, İ. Arda, *Milli Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

ODABAŞI, İ. Arda, "Ayastefanos Filmi Hakkında Yeni Bilgiler ve Sinema Haberleri Gazetesi", *Müteferrika*, S. 53 (2018/1), s.93-104.

ODABAŞI, İ. Arda, "Ayastefanos Filminin Yapımcısı ve Gösterim Programı (Ayastefanos Filmi Hakkında Yeni Bilgiler II)", *Müteferrika*, S. 54 (2018/2), s.135-144.

PALMER, Norman D. – PERKINS, Howard, C., *International Relations The World Community in Transition*, Scientific Book Agency, Third Edition, Calcutta 1970.

RIEMER, Willy, "The Cultural Status of Early Austrian Cinema and Film", *Modern Austrian Literature*, C.37/S.3-4 (2004), s.1-12.

SARAL, Emre, "Avusturyalı Muhabir Georg Bittner'in Çanakkale Cephesi İzlenimleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 23 (2017), s.133-163.

SARAL, Emre, "The Role of Austro-Hungarian Artillery on the Ottoman Fronts in World War I", *Between Empires – Beyond Borders The Late Ottoman Empire and the Early Republican Era Through the Lens of the Köpe Family*, ed. Gábor FODOR, Hungarian Academy of Sciences Research Center for Humanities, Budapest 2020, s. 87-115.

SARAL, Emre - SARAL, İsmail Tosun, *Türklerle Beraber: Osmanlı Cepheleindeki Avusturya-Macaristan Askerî Birlikleri 1914-1918*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

SARISAMAN, Sadık, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Ankara: T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, 1999.

SEZER FEYZİOĞLU, Hamiyet – KAYA KILIÇ, Selda, "Çanakkale Savaşlarına Şahit Olan Yabancı ve Türk Gazeteciler", *On Beşinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri, "100'üncü Yıl Dönümünde Çanakkale Muharebeleri" 21-27 Mart 2015-İstanbul*, ATASE, Ankara 2017, s.223-238.

STEIN, Oliver, "Propagandisten des k.u.k. Vielvölkerreiches: Österreichisch-ungarische Soldaten in Osmanischen Reich während des Ersten Weltkrieges", *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, S. 78 (2019), s.412-441.

ULU, Cafer, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 12 (2012), s.61-83.

VAN DOPPEREN, Ron – COOPER, C. Graham, "Film flashes of the European front: The war diary of Albert K. Dawson, 1915-1916", *Film History*, C.23, S. 1 (2011), s.20-37.

Diğer Kaynaklar

“Feldkino - Instruktion für den in die Türkei entsendeten Filmtrupp”, *Österreichisches Staatsarchiv 1914-2014 100 Jahre erster Weltkrieg Internet Sitesi*, <http://wk1.staatsarchiv.at/propaganda-kuentler-und-kpq/feldkino-und-fronttheater/feldkino/#/?a=artefactgroup551> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2021)

TAŞDİKEN, Atalay (Yön.), *Tarihin Ruhü 63. Bölüm*, TRT, 2020, <https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-canakkale-cephesi-or-63-bolum-2598670> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2021)

TAŞDİKEN, Atalay (Yön.), *Tarihin Ruhü 64. Bölüm*, TRT, 2020. <https://www.trtizle.com/belgesel/tarihin-ruhu/tarihin-ruhu-or-canakkale-cephesini-ziyaret-or-64-bolum-2675704> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2021)

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

EKLER

Ek 1: Kont Alexander “Sascha” Kolowrat-Krakowsky (1886-1927) (ÖNB Bildarchiv Austria)

Ek 2: Üsteğmen Kont Alexander “Sascha” Kolowrat (*Sport im Bild*, 11 (1915), s.143)

Ek 3: Kolowrat'a tahsis edilen bir sıhhiye otomobili
(*Allgemeine Automobile-Zeitung*, 26 Mart 1916)

Ek 4: 9 Numaralı 24 cm'lik Motorlu Havan Bataryası Mürettebatının Barınağı
(*Das Interessante Blatt*, 24 Şubat 1916, s.6)

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

Ek 5: Filmin 23 Mart 1916 tarihli halka açık gösteriminin afişi (ÖNB Bildarchiv)

Ek 6: *Tarhin Ruhü* isimli belgeselde gösterilen filmde harap bir caminin kimin çektiği belli olmayan görüntüsü. Filmde Kolowrat'ın harap binaları çektiği sahnelerin olduğu bilindiğine göre, bu görüntüyü de kendisinin çekmiş olması muhtemeldir.

Ek 7-8-9: “Avusturya-Macaristan ordusu askerleri ve Osmanlı askerleri, bölgenin taşıma hayvanı olan tek hörgüçlü bir deveyi sürüyor.” (*Neuigkeits Welt Blatt*, 14 Mart 1916, s. 8) ve illüstrasyonun çizildiği orijinal enstantane (*Tarihin Ruhu*, 63. Bölüm)

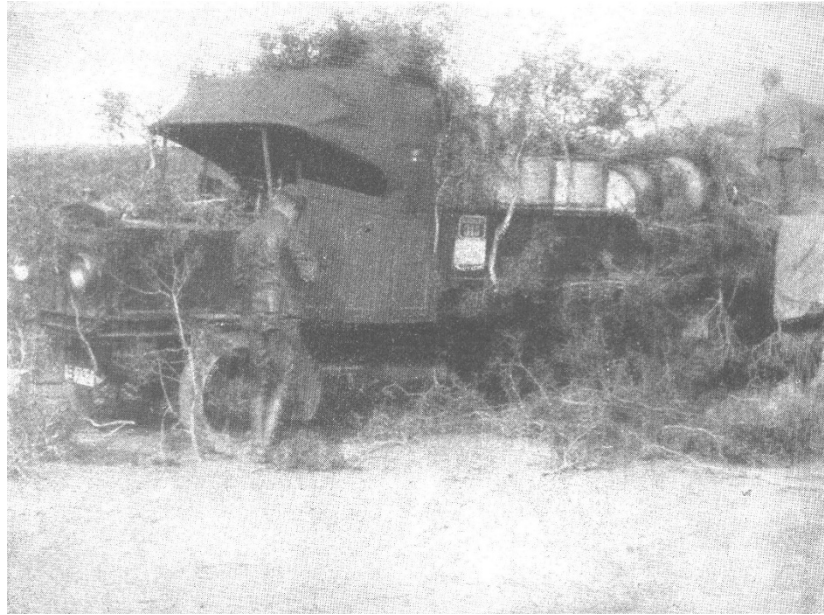
AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

Ek 10-11: Yemeklerini Osmanlı askerleriyle paylaşan Avusturya-Macaristan Ordusu askerleri (*Tarihin Ruhu* 63. Bölüm)

Ek 12: Filmdeki diş çekim sahnesi (*Tarihin Ruhu* 63. Bölüm)

Ek 13-14: Gizlenmiş topların kamyonla sevkiyatı (*Tarihin Ruhu* 63. Bölüm) Kolowrat'ın filminden başka bir enstantane: Düşman keşif uçaklarına karşı gizlenmiş bir Avusturya-Macaristan ordusu kamyonu (*Allgemeine Automobil Zeitung*, 26 Mart 1916, s.30)

AVUSTURYALI SİNEMACI KONT ALEXANDER KOLOWRAT VE ÇANAKKALE
CEPHESİ'NDE ÇEKTİĞİ PROPAGANDA FİLMİ: “DIE LETZTEN TAGE DER ENTENTE AUF
GALLIPOLI (İTİLAĞ'IN GELİBOLU'DAKİ SON GÜNLERİ)”

Ek 15-16 Kolowrat'ın filminde toprak ve gereçlerinin kamyonlarla nakledilirken gösterildiği sahne
(*Tarihin Ruhu* 64. Bölüm) ve aynı sahnenin bir Avusturya mecmuasında basılan fotoğrafı

(*Allgemeine Automobil-Zeitung*, 26 Mart 1916, s.1)

Ek 17: 36 Numaralı Batarya'nın hatırasına dikilen anıt taşın illüstrasyonu

(*Neuigkeits Welt Blatt*, 14 Mart 1916, s. 8)